

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 26, nr. 3 | september 2026

60 jaar Ede-Szekszárd
Luthers pionieren in Belfast
Wij zijn medeschepselen

Om te beginnen ...

Na een warme zomer, zijn we inmiddels begonnen aan een nieuw kerkelijk seizoen. Veel gemeenten markeren dit moment door de zogenaamde 'startzondag' in september. De Protestantse Kerk gaf gemeenten het jaarthema 'Beweeg mee! Kerk-zijn in het krachtenveld van Christus' mee. Het zorgde al snel voor debat onder predikanten.

Wanneer op de laatste dag van oktober gemeenten Hervormingsdag vieren, wordt in de Oude Lutherse Kerk van Amsterdam de 'Hervormersprijs' uitgereikt. De prijs is verbonden aan de tentoonstelling *Vrij Denken* in het Luther Museum, over de ideeën van Luther en Erasmus (p. 16). Veel kerken gedenken in de late maanden van het jaar hen die ons zijn voorgegaan, schrijft Jeroen de Haan. Hij ziet een verschuiving in de lutherse gemeenschap. Waar eerder vooral op Eeuwigheidszondag werd herdacht, verschuift dat

moment steeds meer naar Allerheiligen aan het begin van november. Gedenken vraagt iets van de gelovige. Vanuit het Liedboek wordt ons lied 732 aangereikt 'voor de toegewijden' (p. 14).

Terugblikken gaat ook de lutherse synode. Tijdens de novembervergadering staat de eindpresentatie van het project *Duurzaam Luthers* op de planning, dat inmiddels de laatste fase is ingegaan (p. 23).

Leest u voor een vooruitblik vooral verder in het nieuwe Lutherse Dagboek. Verkrijgbaar in uw plaatselijke gemeenten en via de Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (SLUB). De redactie wenst u een prachtige herfsttijd toe.

Joren Reichel

Inhoud

Meditatie	3	De Solidariteitskas van de PKN	17
60 jaar Ede-Szeksárd	4	Kerkwandelen in Alphen aan den Rijn	18
Wij zijn medeschepselen	6	Lutheran Summer School	19
Woord&Sacrament	8	Lutherse activiteiten	20
Luthers pionieren in Belfast	9	Krskraskort	21
Woord&Visie	11	Wartaal	22
Cooking Grace	12	Boekaankondigingen	22
Het Lied	14	Uit de synode	23
Zeg het met bloemen	15	Luthers Dagboek	24
Luthers stellingen anders	15	Together We Pray	24
Luther Museum	16	Uitnodiging Perla Akerboom	24

Colofon

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan iedereen die is ingeschreven in het lutherse ledenregister van de Protestantse Kerk in Nederland. Interesse voor 'het lutherse'? Meld u aan voor de e-mailnieuwsbrief van de Evangelisch-Lutherse Synode op de website van de Protestantse Kerk: protestantsekerk.nl/luthers. Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van Elkkwartaal en vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Joren Reichel (hoofdredacteur),
Ingeborg Kriegsman (beeld&techniek),
Alma Evenhuis (voorzitter),
ds. dr. Cristina Pumplun (secretaris),
Femke Akerboom-Beekman,
Martin de Groot (non-actief)

Redactieadres:

Protestantse Kerk in Nederland
Evangelisch-Lutherse Synode
t.a.v. redactie Elkkwartaal
Postbus 8504
3503 RM Utrecht

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 29 oktober bij
redactie@elkkwartaal.nl

Giften

U kunt Elkkwartaal financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake Elkkwartaal o.v.v. gift Elkkwartaal. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand of wanneer u geen lutheraan bent via de abonneementenadministratie.

Abonnementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht,
e-mail: abonnements@protestantsekerk.nl,
telefoon (030) 880 18 80.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving
Protestantse Kerk in Nederland. ISSN 1569-6316

Website

Download het nieuwste en eerdere nummers van Elkkwartaal op de website van de Protestantse Kerk: protestantsekerk.nl/luthers.

Grafische verzorging

MMC Print (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukkerwerk).

Bij de voorpagina

Lutherse kerk Szeksárd (foto: Jackie Kwint)

Meditatie

allen zien ernaar uit dat u voedsel geeft, op de juiste tijd (Psalm 104:27)

Wat een zomer! Ik geniet van de zon, het strand en de tuin met al de planten die bloeien! Maar ik voel ook diepe ambivalentie, de hitte, de droogte, de bosbranden. De bedreiging van onze aarde door hoe we als mensen leven is voelbaar en zichtbaar, juist midden in de schoonheid van de zomerse natuur.

TEKST: DS. CHRISTIANE KARRER-GRUBE

We weten zoveel wat gedaan moet worden en wat we juist niet meer moeten doen. Al de begrenzingen en veranderingen die noodzakelijk zijn. Waar te beginnen? En dan kennen we zo veel problemen en oorzaken waarom er tegenspraak is, bedreigingen niet worden aangepakt, de economie of politiek het winnen van de ecologie.

Ik heb de behoefte naar een spirituele grond waarin ik kan wortelen om steun en troost te ontvangen in deze situatie. Om inspiratie en inzicht op te doen waarmee ik me te weer kan stellen tegen een denken over mensen en 'natuur' dat alles tot object maakt voor consumptie, als resource, om winst te maken en te controleren. Om vreugde te ontvangen, om schoonheid van de schepping te blijven genieten.

Pasifika-perspective

Bijna toevallig las ik een artikel van rev. dr. Upolu Lumā Vaai (Principal of Pacific Theological College, Suva, Fiji). Zijn inzichten over 'Eco-Relational Spirituality' (zo de titel van het artikel) blijven me raken. Hij schetst een 'Pasifika-perspective' op de wereld, een oude filosofisch-spirituele levensoriëntatie die hersteld en vernieuwd kan worden om een hedendaagse spiritualiteit te laten ontstaan. In het centrum staat 'de onderlinge verbondenheid van al het leven en de onderlinge verwevenheid van alle dimensies.' 'De schepping is een netwerk van diepgaande, levende verbindingen in plaats van een geschapen eindproduct: het land, de oceaan en de hemel worden beschouwd als familie.' God kan volgens deze spiritualiteit tegelijk *in de wereld* zijn en *daarbuiten* bestaan. De mens is diep verbonden met alle delen van de 'natuur' omdat hij hen als eigen kosmische verwanten ziet. Je familieleden moet je niet beroven. Je zou ook geen dankgebed kunnen spreken voor de prachtige dingen die je net hebt geroofd.

Samenleven met de schepping

De auteur verwoordt diepgaande kritiek op ons Westers wereldbeeld en zijn gevolgen: de mens alleen in het middelpunt, objectivering en kapitalisme. We kunnen ons als christenen niet zomaar aan dit systeem onttrekken. Dit geldt ook voor het idee van rentmeesterschap, een belangrijke basis voor ecologisch handelen en denken in de kerk. De auteur stelt dat 'een rentmeesterschap dat wil *zorgen* voor

de schepselen' antropocentrisch blijft. We moeten het idee veranderen naar diep verbonden '*samenleven met de schepping*.' Ik wil me graag verdiepen in deze spiritualiteit, maar ondervindt ook de belemmeringen van mijn westerse opvoeding en opleiding. Daarom ben ik aan het uitzoeken of en hoe de Bijbel, kan bijdragen aan een spiritualiteit van diepe verbinding met de schepping. Dit is *work in progress*, maar ik sluit af met een paar inzichten.

Een nieuw perspectief

Proberen we onze westerse bril af te zetten als we teksten uit de Hebreeuwse Bijbel lezen. Zij zijn rond 2000 jaar vóór de Verlichting geschreven en hebben zeker niet ons perspectief op de wereld.

Genesis 1 werd vaak verkeerd geïnterpreteerd en diende dan als legitimatie voor ons objectiverend denken. Beginnen we het lezen met ons te verdiepen in al de andere mooie woorden van schepping. Een aanrader is Psalm 104. De mens krijgt zijn levensruim midden onder al de andere dieren. Er is verbinding – wat op de dag voor de mens is, is in de nacht voor de leeuw. Er is een schitterende verbinding van *creatio prima* én *creatio continua* (zie het artikel over lutherse scheppingstheologie in het vorige nummer van *Elkkwartaal*). God de Schepper blijft in nauwe verbinding met zijn schepselen. Hij geeft iedere dag opnieuw *allen* hun voedsel, de mens niet anders dan de leeuw. Als je met aandacht leest, zie je: er zijn vele voorbeelden hoe schepselen zelfstandig handelen en in verbinding staan met God en mensen. Door mijn westerse 'bril' heb ik vaak daaroverheen gelezen. Hemel en aarde, bergen en bomen juichen en jubelen voor God (Jesaja 44:23 en 55:12-13). De hemel brengt met de aarde gerechtigheid voort, ze lijken bijna op een stel (Jesaja 45:8). Ze worden als getuigen opgeroepen door God en Mozes (Micha 6:1 en Deuteronomium 4:26). Akkers kunnen Job aanklagen (Job 31:38-40). Er is nog veel meer te ontdekken.

Verbonden met de schepping

Laten we momenten koesteren waarin we zelf een diepe verbinding met medeschepselen ervaren. Ik woonde bij een grote, meer dan 150 jaar oude plantaan. Die boom raakte me iedere dag opnieuw. Er groeide een soort 'relatie'

tussen de boom en mij. Hij veranderde met de seizoenen, en stond toch vast en betrouwbaar. Soms voelde ik troost in een sombere tijd. Soms werd ik blij van al de vogelen die er thuis waren en hoe zijn takken glansden, ook in de winterzon! Ik voelde me beschermd voor nieuwsgierige blikken. Hij bood schaduw in de zomer. Ik wenste oud te worden zoals hij.

Voor wie verder wil lezen: Upolu Lumā Vaai, *Eco-Relational Spirituality: A (K)new Story for the Earth from a Pasifika Perspective*, in: Fernando Enns, Upolu Lumā Vaai, Andrés Pacheco Lozano, Betty Pries (eds.), *Transformative Spiritualities for the Pilgrimage of Justice and Peace*, WCC Publications & Globethics.net Geneva 2022, p. 21-31

Een bijzondere relatie: 60 jaar Ede – Szekszárd

Op 1 mei arriveerde een groep leden van de lutherse gemeente Ede in de lutherse gemeente Szekszárd in Hongarije. Exact 60 jaar na het begin van het partnerschap tussen deze twee gemeenten. Een moment om bij stil te staan.

TEKST: INGEBORG KRIEGSMAN – BEELD: JACKY KWINT EN CEES

Het partnerschap tussen de lutherse gemeente Ede en de lutherse gemeente Szekszárd begon in een tijd dat reizen van en naar Hongarije niet eenvoudig was. De eerste contacten ontstonden in 1965 door toedoen van gynaecoloog Laszlo Benedek Jaszmann, verbonden aan zowel het Juliana Ziekenhuis in Ede als het Streekziekenhuis in Bennekom. Hij was in 1946 met zijn vader en broer naar Nederland gevlucht uit Hongarije toen de Russen daar de macht overnamen (bevrijdden). Pas in 1965 kreeg hij een visum om zijn moeder in Szekszárd op te zoeken, in de plaats van zijn jeugd.

Eerste contacten

Het ging toen niet goed met het land. Er was veel armoede, bijna niets was verkrijgbaar en de prachtige lutherse kerk zag er vervallen uit. Terug in Nederland nam hij contact op met de predikant van de lutherse gemeente Ede, dominee Aad Burghoorn. En vanaf dat moment ontstonden de contacten, eerst alleen schriftelijk. Dominee Burghoorn wilde graag naar Szekszárd reizen om de situatie te

bekijken en kennis te maken met zijn ambtsgeenoot, dominee István Németh. Hij kreeg echter geen visum. Zijn Hongaarse collega kwam met een oplossing. Hij vroeg de autoriteiten toestemming en een visum om een goede vriend te laten komen die de 1 mei parade wilde meemaken. En dat lukte. Dat was op 1 mei 1966.

Een Paaskaars op reis

In de afgelopen zestig jaar zijn regelmatig uitwisselingen gehouden met gemeenteleden, kerkenraadsleden, predikanten en jongeren. Men ging met de auto, de bus of het vliegtuig, vanuit Nederland en Hongarije. Ook vóór 1989, waarbij strenge paspoort- en visumcontroles en lange wachttijden bij de grens werden getrotseerd. Tijdens deze uitwisselingen sprak men over de situatie in Hongarije en werd aandacht besteed aan de cultuur en historie van beide landen, met een bezoek aan diverse plaatsen. In de beginjaren werd in Ede kleding ingezameld omdat in Hongarije armoede heerste. Na de 'Wende' veranderde dat en uiteindelijk was die inzameling niet meer nodig. Materiaal voor de kinderkerk werd daarna nog wel verzorgd, maar ook dat is steeds minder nodig. Het is inmiddels een traditie dat vanuit Ede, rondom Pasen, een Paaskaars wordt gebracht naar Szekszárd. Een klein gebaar wat bijzonder op prijs wordt gesteld. Predikanten willen nog wel eens van plek wisselen, dat is in beide gemeenten een aantal keren gebeurd. Bij

gemeenteleden is dat veel minder, waardoor sommige persoonlijke contacten ook al rond de zestig jaar bestaan. In Ede is bijvoorbeeld gemeentelid Roos Zoetekouw al vanaf 1967 betrokken bij Szekszárd. Zij kent Judith Németh, de dochter van de predikant in Szekszárd, al net zo lang. Zo zijn er nog meer langdurige persoonlijke contacten.

Bijzondere ontmoetingen

De reis ging dit keer per vliegtuig. Een groep van 21 personen, waarvan een groot aantal cantorijleden en onze predikant, Erwin de Fouw. We vertrokken op 1 mei al vroeg in de ochtend vanaf vliegveld Eindhoven en werden op het vliegveld in Budapest opgehaald met twee busjes. Daar was ook de eerste ontmoeting tussen de Hongaarse predikant Zoltán Sefcsik en zijn Edese ambtsgeenoot. De ontvangst in de tuin van de kerk was overweldigend. Zoveel lieve mensen die ons daar al stonden op te wachten met allerlei lekkere hapjes. De dagen daarna beleefden we als een warm bad, met een 'kerkquiz' over Szekszárd en Hongarije, een tweetalige eredienst, waarbij de Edese cantorij in het Hongaars zong, en de uitwisseling van cadeaus. We maakten een wandeling door Szekszárd en excursies naar Kalosca, Pécs en Budapest, waar we veel mooie historische kerken en andere gebouwen zagen. Ook deze keer gingen de gesprekken over het leven in Hongarije en de

verandering die men nu verwacht. Na jaren dictatuur hoopt men dat het nu beter wordt. Het was even heel spannend of er een machtswisseling zou komen, maar gelukkig kwam deze. Op 4 mei werd een gezamenlijke maaltijd gehouden. Dat is voor Nederlanders altijd een beladen avond in verband met de dodenherdenking. Na de maaltijd hield dominee De Fouw een aangepaste herdenking met beelden per mobiele telefoon van de herdenking in Nederland en zongen we het Wilhelmus. Ook de Hongaren waren daarbij aanwezig. Het was een aangrijpend moment om daar met een gemengd gezelschap te staan en stil te zijn. Wij vierten op 5 mei de bevrijding, dat hebben zij nooit meegemaakt.

Werkgroep Hongarije

De Werkgroep Hongarije van de lutherse gemeente in Ede, bestaande uit Annelies Smit, Maaïke Troost en Roos Zoetekouw, bestaat al vele jaren. Zij zorgen voor de contacten met de gemeente in Szekszárd en zijn nauw betrokken bij de voorbereidingen van alle uitwisselingen. Voor ondersteuning bij het Hongaars en voor vertalingen kunnen ze altijd terugvallen op Anke van Manen, die als voormalig werkgroeplid de Hongaarse taal heeft geleerd en regelmatig als tolk bezig is geweest.

Wij zijn medeschepselen – en misschien ook medescheppers

In het vorige artikel zagen we dat 'schepping' geen wetenschappelijk begrip is, maar een geloofsbelijdenis: wie de wereld als schepping ziet, zet als het ware een bril op die alles in een ander licht plaatst. God schept niet alleen aan het begin (*creatio prima*), maar onderhoudt de wereld voortdurend (*creatio continua*) en heeft haar een bestemming gegeven (*creatio eschatologica*). Wie dat gelooft, kan niet onverschillig blijven tegenover de wereld en haar schepselen. Maar wat betekent het eigenlijk om zelf deel uit te maken van die schepping? Om niet alleen toeschouwer te zijn, maar schepsel – verbonden met en afhankelijk van alles om je heen? Dat is waar dit tweede deel in de serie over lutherse ecotheologie en milieu-ethiek gaat.

TEKST: DR. KINGA ZELLER, *associate professor Lutherana aan de PThU* – BEELD: JOUK BOON

Schepsel zijn betekent: verbonden, kwetsbaar en afhankelijk zijn. Dat geldt zowel theologisch als vanuit een menswetenschappelijk perspectief. Schepsel zijn betekent ook – zo leert de lutherse theoloog Dorothee Sölle – meedoen aan het scheppingsproces van God. Dus, schepsel zijn is geen passieve toestand.

Alles hangt samen en is afhankelijk van elkaar

Zodra je erover nadenkt, is het ongelooflijk hoeveel ander leven en hoeveel aardse processen wij nodig hebben om te kunnen bestaan: Als menselijke zowel als niet-menselijke schepselen zijn we allemaal afhankelijk van min of meer schone lucht, van water, van een bepaalde temperatuur en van nog veel meer. We zijn ook afhankelijk van insecten, van micro-organismen, van de bodem en niet in de laatste plaats van elkaar – van elkaars bijdrage aan de gemeenschap, en van de liefde en zorg die we nodig hebben om te kunnen leven.

Sölle formuleert dit treffend: 'De werkelijkheid is een netwerk van processen, gebeurtenissen en gelegenheden van ervaringen die met elkaar in verbinding staan.'

Schepsel-zijn betekent dus altijd ook: in relatie zijn met onze menselijke en niet-menselijke medeschepselen en met God.

Dit is geen romantische gedachte, omdat verbondenheid ook kwetsbaarheid betekent. Als één schakel in het netwerk wegvalt – een insectensoort bijvoorbeeld – heeft dat gevolgen die we nauwelijks kunnen overzien. Wie de wereld als schepping ziet, neemt die verbondenheid serieus. Het is geen sentimentaliteit, maar realiteit.

God werd vlees – alle vlees

Maar hoe dicht staat God eigenlijk bij die schepping? Het Nieuwe Testament geeft een verrassend antwoord.

In vertalingen van de proloog van het Johannesevangelie lezen we: 'het Woord is mens geworden'. Maar in het Grieks staat er iets anders. Er staat: 'het Woord is vlees geworden' (in het Grieks: *sarx*). En dat woord 'sarx' heeft een veel bredere betekenis dan alleen maar 'mens'. 'Sarx' is een vertaling van het Hebreeuwse woord 'basar' en dit woord dekte het hele rijk van de materiële, sterfelijke werkelijkheid. Het woord verwees naar alles wat kwetsbaar is, wat kan groeien én kan vergaan. Dus, 'sarx' is niet alleen menselijk vlees. 'Sarx' is het vlees van de tijger, de vleugels van de vlinder, de wortels van de eik en nog veel meer.

De lutherse theoloog Niels Henrik Gregersen heeft dit uitgewerkt in zijn concept van de zogenoemde 'diepe incarnatie' (*deep incarnation*). Zijn inzicht is dat in de menswording van Jezus God niet alleen in één mensenleven binnendrong; God drong impliciet en tegelijkertijd binnen in de hele wereld van levende materie – van quarks en atomen tot de meest complexe levensvorm. God werd dus niet alleen mens in Jezus. God werd schepsel en deelt de kwetsbaarheid van al wat leeft.

Dit sluit nauw aan bij de grote Kolossenzen-hymne, die zingt dat in Christus 'alles in de hemel en alles op aarde' is geschapen, en dat God alles met zich heeft willen verzoenen, 'alles op aarde en alles in de hemel'. De verlossing in Christus omvat dus de gehele schepping, niet alleen de mensheid.

Voor lutheranen is dit een theologie die aansluit bij de nadruk op Gods aanwezigheid in de wereld. Net zoals Christus werkelijk aanwezig is in brood en wijn van het Avondmaal, is God werkelijk aanwezig in de schepping – niet op afstand, maar nabij, midden in het gewone leven van schepselen.

Dieren en planten in het Koninkrijk van God

Dat niet-menselijke schepselen ertoe doen, blijkt ook gewoon uit de gelijkenissen en het optreden van Jezus. De groei van het Koninkrijk van God wordt vergeleken met de groei van een mosterdsaadje. De leerlingen worden aangespoord om te kijken naar de vogels en de lelies – want ook voor hen zorgt God. Jezus vergelijkt zichzelf met een hen die haar kuikens bijeenroept. Hij werd het Lam van God en de leeuw uit de stam van Juda genoemd. Dieren zijn hier geen willekeurige beelden in de Bijbel, maar dragers van betekenis en waardigheid. God heeft de niet-menselijke schepping op het hart. Dat lezen we ook in Psalm 104 of in de rede van God bij Job. Dieren en planten zijn onze medescheepselen en geliefde wezens van God. Ze zijn geen gebruiksartikelen, geen decor voor het menselijk leven – en hoe we met dieren omgaan als onderdeel van ons voedsel (direct zowel als indirect), zou in dit licht ook opnieuw kunnen worden bekeken.

In dit licht krijgt ook het 'heerschappijgebod' uit Genesis 1 – dat de mens de aarde moet onderwerpen – een heel andere betekenis. Heerschappij mag geen willekeurige tirannie zijn, maar moet zich richten op Gods liefde en op die manier met de medescheepselen omgaan. Dan komen we dicht bij de opdracht tot behoud en bebouwing die in Genesis 2 betrekking heeft op het paradijs, maar graag wordt uitgebreid tot de wereld als geheel.

De mens als medeschepper

In deze lijn noemt Sölle de mens niet alleen schepsel, maar ook medeschepper van God. Dat klinkt misschien aanmatigend, maar ze bedoelt het als iets bemoedigends en bevrijdends. Medeschepper van God zijn betekent, niet

alleen voor jezelf te handelen, maar je eigen handelen te richten op het welzijn van anderen en de gemeenschap. Sölle ziet hierin ook een spirituele noodzaak: 'Onze capaciteit om de schepping te loven, hangt af van onze capaciteit om eraan deel te nemen. We kunnen de schepping alleen accepteren, liefhebben en prijzen wanneer we – passief en actief – aan haar deelnemen', schrijft zij in haar boek *God heeft mensen nodig* (2000).

Het begrip 'medeschepper' staat ook niet los van Luthers eigen theologie. In de *Grote Catechismus* beschrijft Luther hoe God zijn zorg voor de schepping door mensen heen uitwerkt – door boeren die het land bebouwen, door moeders en vaders die voor kinderen zorgen, door ambachtslieden die nuttige dingen maken. Gods *creatio continua* loopt ook mede via mensenhanden. Dat geeft menselijk werk een eigen verantwoordelijkheid. Dit is geen prestatieverplichting. Het is een uitnodiging, om te leven vanuit verbondenheid, om oog te hebben voor wat ons omringt, en om de wereld een klein beetje beter achter te laten dan we haar vonden. Schepsel zijn en medeschepper zijn gaan hand in hand.

Na een zomer waarin er in Nederland en in veel andere delen van Europa branden woedden en de rivieren opnieuw een recordlaagwaterpeil vertonen, stellen we in het volgende artikel een meer uitdagende vraag: wat heeft dit alles te maken met klimaatactivisme – en met Jezus?

Dr. Kinga Zeller verlaat per oktober de PThU om zich te richten op haar nieuwe functie als juniorprofessor systematische theologie met zwaartepunt dogmatiek aan de TU Dortmund (Duitsland).

Woord en Sacrament: bij de Vredesweek van 2026

... en daarna elke week ...

Oorlog in onze straat

Buiten hoor ik plotseling geschreeuw.

Kinderen joelen, en zijn het duidelijk niet met elkaar eens.

Welles en nietes. Ik was eerst. Maar ik deed zo.

Dat alles doorspekt met een herhaald: ta-ta-ta-ta.

Want het is oorlog in onze straat.

TEKST: DS. WIM VAN BEEK

Eerst had ik nog, in m'n onschuld, gedacht dat het *ta-ta-ta* iets te maken had met een optocht die ze naspeelden. Een blik uit het raam levert echter geen vrolijk schouwspel met trommels, toeters en bellen. Na een korte achtervolging wordt een jongetje in z'n lurven gepakt, tegen de muur gezet en met een pistool kalm gehouden. Een speelgoedpistool, naar ik veronderstel. Maar het beeld van iemand wiens hoofd wordt opgetild door de loop van een pistool, dat zag ik gisteren nog in de krant, en eergisteren op de televisie. De man met het geweer trok een verbeterd gezicht, het slachtoffer was doodsbang. Het wordt in onze straat levensecht, nee, met dodelijke ernst nagespeeld. Als voorbeeld dienen gijzelingen, aanslagen, oorlogen en een oneindige hoeveelheid films.

Pauw-pauw doen geweren. *Ta-ta-ta-ta* doen mitrailleurs. Ze schieten zoveel kogels dat er altijd wel één raak is. Maar ze hoeven niet dodelijk te treffen. Want niemand wil de dood van een ander. Nee, dat zou onmenselijk zijn. Het gaat er slechts om de ander uit te schakelen. Iemand moet alleen maar 'onschadelijk gemaakt worden'. Alsof mensen een plaag zijn, en eigenlijk uitgeroeid moeten worden. Die anderen dan.

Ik denk aan een verhaal over de tijd van vrede. In dat verhaal worden zwaarden omgesmeed tot ploegen, en speren tot snoeimessen. Of, om het in

hedendaagse termen te zeggen: tanks worden omgebouwd tot waterpompen, en van raketten worden landbouwmachines gemaakt. Als de grote mensen geen wapens meer maken, hoeven ze niet meer van plastic nagemaakt te worden voor de kinderen. De oorlog wordt niet meer jong geleerd, en niet meer oud gedaan. Een oorlog tussen volken en landen is niet alleen een zaak van de internationale politiek. 't Gebeurt hier in de stad, ze vechten bij ons op de hoek. En in al die huizen waar men denkt dat geweld de oplossing is van alle problemen.

Hoeveel keer zal het 'vrede op aarde' geklonken hebben? Elke zondag zingen we lofzang. Hoeveel mensen hebben het zich laten voorzingen door de engelen? Hoe velen hebben het nagezongen. Elke dienst weer, en meer dan één keer: vrede zij met u. En hoe velen zijn achter het ta-ta-ta van orgel en trompet opgestaan, rondgegaan, uit louter vreugde omdat het feest begonnen was? En dan te bedenken dat die woorden van de engelen niet eens een wens

zijn. Zo in de trant van: dat er ooit eens vrede komen mag. Nee, het is de vaststelling van een feitelijke gebeurtenis: nu is de vrede op aarde gekomen. Ach, in de sfeer van het 'kerstgebeuren' laat je je wel eens meeslepen. En in de kerk kan je 't elke zondag zingen. Maar op straat geldt de realiteit van dreiging en bewapening, van geweld dat 'mag'. Vrede op aarde. Zulke woorden verworden gemakkelijk tot grootspraak. Veel geschreeuw en weinig wol. Wie iets weet van de geschiedenis van de kerk, weet ook hoe velen hebben gestaan, met in de ene hand het kruis en in de andere hand een zwaard. En als christenen werkelijk zoveel weten van de vrede (en die indruk krijg je toch als ze 't elke week zingen), waarom werden en worden dan zoveel oorlogen gevoerd door naties, die zich graag christelijk noemen?

Ik denk dat we een keuze moeten maken: óf we zingen niet en nooit meer over vrede op aarde, óf we trekken de consequenties van ons uit volle borst beleden geloof, dat er wel vrede is en kan zijn. En stemmen dus allemaal tégen de bewapening. Als er iets van het evangelie bij al die tienduizenden kerkgangers is aangekomen, dan zou het toch moeten zijn dat de wereld niet aan een blind noodlot is overgeleverd. Als er iets duidelijk is geworden, dan toch dat God onze bondgenoot wil zijn. En, voor alle duidelijkheid, dat is geen militair bondgenootschap. Als men-

sen iets ervaren hebben, dan toch dat wij de verantwoordelijkheid hebben om op deze aarde te zorgen voor de ons geschonken vrede.

Als mensen, oud of jong, gewelddadig sterven, dan blijven vaak vele vragen onbeantwoord. Waarom zij, waarom nu, waarom ons. Maar voor heel veel mensen in deze wereld is die vraag wél te beantwoorden. Want

ze gaan niet heen in vrede, maar sterven door geweld van oorlog. Ze gaan dood van de honger.

Als mensen sterven van armoede, terwijl anderen overvloed hebben, wordt de vrede op aarde moedwillig vermoord. De problemen van oorlog en honger liggen niet in andere werelddelen, maar in onze eigen straat, in onze portemonnee, in wat wij kiezen.

Een dag naar de speeltuin is goedkoper dan oorlogsspeelgoed. En leren van elkaar te houden brengt meer leven dan wantrouwen.

Het leven delen, dát kan onze werkelijkheid zijn! En wie weet, wordt er dan op alle straten van de wereld, ook in de onze, ooit nog eens 'vrede-tje' gespeeld.

Luthers pionieren in Belfast: de Lutheran Mission of Ireland

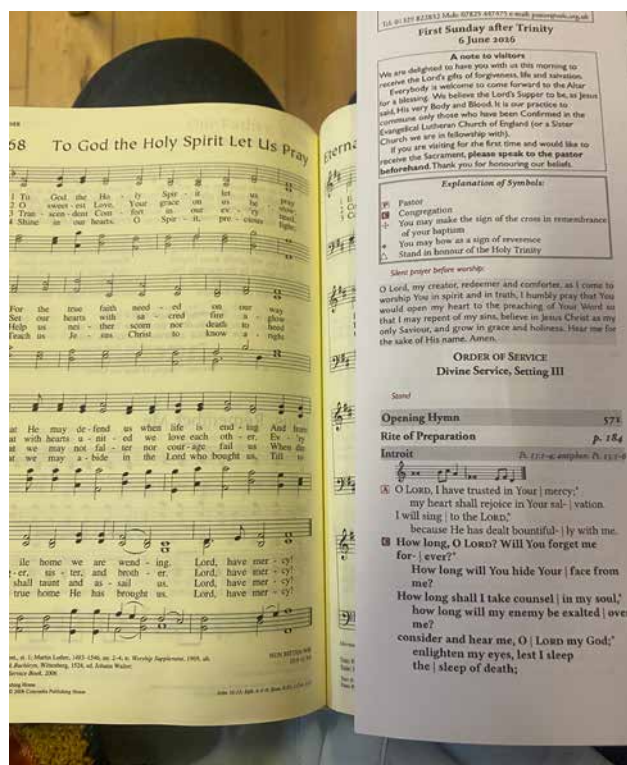
Hoe een kleine lutherse missie voet aan de grond krijgt in een land zonder lutherse geschiedenis

Op een vroege zaterdagmorgen in Belfast komt de lutherse gemeenschap samen in een klein zaaltje achter in St. Peter's Church aan de Antrim Road. Twaalf stoelen staan in nette rijen klaar, elk met een liturgieboekje. Bij de deur krijgt iedereen een bijbel en een liedboek aangereikt; mensen zoeken elkaar direct op en er heerst een warme, hartelijke sfeer. Terwijl de bezoekers gezellig praten, trekt pastor Tapani Simojoki achter in het zaaltje zijn toga aan. Hij is speciaal uit Engeland overgevlogen voor deze maandelijkse viering van de Lutheran Mission of Ireland. Het is een bijzonder moment, want tot voor kort was er in heel Noord-Ierland geen enkele lutherse kerk te vinden.

TEKST EN BEELD: LOUIZA ELOUARTI

Hoe deze groep is ontstaan, noemt pastor Simojoki 'een bijzonder verhaal'. Rond 2020 werd hij via Twitter benaderd door de Noord-Ierse vrienden Jim en Thomas. Zij waren gegrepen door de geschriften van Luther. Tijdens de coronapandemie haakten de vrienden aan bij onlinebijeenkomsten van Tapani's kerk in Engeland, waar iedereen die geïnteresseerd was in het lutheranisme via Zoom al zijn vragen kon stellen aan de pastor. Toen Thomas vader werd, wilde hij zijn dochtertje Naomi laten dopen. Omdat dat in zijn eigen kerk niet gebruikelijk was, vroeg hij de pastor: "Zou u naar Ierland kunnen komen?" Zo kwam Tapani in de zomer van 2021 voor het eerst naar Belfast. "We hadden onze eerste dienst – heel eenvoudig en heel basaal. De helft van de aanwezigen zei achteraf: 'Dit is de meest toegankelijke dienst die we ooit hebben meegemaakt.' Het was echt iets nieuws."

En zo ging het balletje rollen. Wat begon als Bijbelstudies in de huiskamer van een Fins-Noord-Iers gezin, is inmiddels uitgegroeid tot vieringen in een zaaltje in de grote kerk aan Antrim Road. Noel Orr, een van de leden, schreef recent zelfs geschiedenis: hij is de allereerste persoon ooit die

binnen een lokale Noord-Ierse lutherse kerk officieel is geconfirmeerd. Medelid David Duly grapt tegen hem: “Man, je komt in de geschiedenisboeken terecht.”

Ben je protestant of katholiek?

Als je een beetje de geschiedenis van Noord-Ierland kent, weet je dat er historisch een sterke verdeling tussen protestanten en katholieken is. Trevor Maze, een van de bezoekers, legt uit dat die verdeeldheid diep zit: “Je ging vroeger naar je eigen kerk, zij gingen naar hun kerk, en af en toe gooide iemand een emmer verf tegen je ramen.” Maar Tapani ziet juist kansen in het feit dat de lutherse kerk hier nieuw is. “Als buitenstaander zie ik dat als een enorme kans. Want je kunt hier binnenkomen en op de vraag ‘Ben je protestant of katholiek?’ antwoorden: ‘Op de manier waarop jullie die woorden begrijpen, zijn we eigenlijk beide én geen van beide.’ Wij zijn nooit onderdeel geweest van die geschiedenis.”

Na de confirmatie van eerste officiële lid Noel Orr.

God bouwt Zijn kerk, wij niet

De kerk van Simojoki in Engeland heeft weinig financiële middelen, maar volgt wel hun rotsvaste principe. Hij vertelt: “God bouwt Zijn kerk, wij niet. Ik moest denken aan Handelingen 16:9 waar een Macedonische man vroeg: kom over en help ons. Deze mensen uit Belfast hebben geroepen, dus ben ik gekomen. Onze visie was: ga heen, verkondig het evangelie, onderwijs de mensen, en als het wortel schiet, dan schiet het wortel.”

Dat de pastor nu maandelijks kan komen, in plaats van vier keer per jaar, is te danken aan een bijzondere ontmoeting. Nadat een groep Amerikaanse lutheranen aansloot bij een dienst in Belfast, besloot hun kerk in Texas de missie financieel te ondersteunen.

Links de twee leden Noel Orr en Trevor Maze, midden pastor Tapani Simojoki, rechts Louiza Elouarti.

Het lutheranisme was zó anders

Voor velen voelt de lutherse kerk hier als iets geheel nieuws, ondanks dat er al veel kerken zijn. Zo was David Duly bijna twintig jaar lang heel actief binnen de reformed presbyterian church. Maar de continue druk om ‘meer te moeten doen voor God’ brak hem op. “Als je jong bent, kun je daar misschien nog mee omgaan. Je hebt veel energie. Maar wanneer het leven ingewikkelder wordt, werkt dat op een gegeven moment niet meer. Ik kreeg steeds dezelfde boodschap mee: óf God is goed en jij schiet tekort, óf God heeft iets gedaan en jij moet nu meer doen. Ik raakte volledig uitgeput.”

Op dat dieptepunt, toen hij net getrouwd een kamer in huis opruimde, bad hij om een boek om samen met zijn vrouw hun geloof te verdiepen. Er viel een boek van Luther uit een van de verhuisdozen die hij verplaatste. “Het voelde alsof ik opnieuw geboren werd. In plaats van dat de belangrijkste boodschap was ‘je moet meer doen’, begon mijn aandacht veel meer op Jezus gericht te worden. Ik zie het eigenlijk als iets dat mijn geloof heeft gered. Het lutheranisme was zó anders. Het was gewoon ontzettend verfrissend.”

Na een dienst met een preek van een half uur, door de pastor op piano begeleide liederen en het Heilig Avondmaal, trekt Tapani zijn toga uit. De tafels worden bij elkaar geschoven, iedereen heeft wat lekkers meegebracht en er wordt koffie ingeschonken. Zo is er na de viering alle ruimte voor een open gesprek. Het is een warme groep en een veilige haven om als zoekende of bevestigde lutheranen samen te komen in Belfast.

Louiza Elouarti studeert journalistiek aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE). Ze groeide op in de lutherse kerk van Zwolle en maakte in de zomer een reis naar Noord-Ierland om te schrijven over de pioniersgemeenschap aldaar.

De vrede van Christus? Bij Matteüs 10:34-39

Denk niet dat ik gekomen ben om op aarde vrede te brengen. Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard. Is wat Jezus hier zegt niet in tegenspraak met alles waarvoor hij staat? Wij belijden toch dat Christus onze vrede is (Efeziërs 2:14)? En groeten wij elkaar in de eredienst niet wekelijks met 'de vrede van Christus'? Komt Jezus nu echt oorlog en strijd brengen in plaats van vrede?

TEKST: DS. ERWIN DE FOUW

Vlak hierna citeert Jezus uit het boek Micha om zijn bedoeling duidelijk te maken: 'Want ik kom een wig drijven tussen een man en zijn vader, tussen een dochter en haar moeder en een schoondochter en haar schoonmoeder; huisgenoten worden elkaars vijanden!' (Micha 7:6) Micha was de eerste profeet die de vernietiging van Jeruzalem zag aankomen en ervoor waarschuwde. Hij beschouwde die vernietiging weliswaar als een ramp, maar wel één die de leiders van het volk over zichzelf hadden afgeroepen door hun onrecht en machtsmisbruik. Desondanks is het doel niet onheilsaankondiging, maar heilsverkondiging. Micha hoopt op bekering, al heeft hij er een hard hoofd in.

Temidden van spanningen en naderend onheil spreekt Jezus in zijn eigen tijd over 'geen vrede, maar het zwaard.' Vrede voor wie gehoor geeft aan de prediking van het evangelie, waarmee hij de mensen de kans wil geven de relatie met God te herstellen. Géén vrede voor wie die boodschap verwerpen. Hier klinkt de taal van een profeet. Met een boodschap van waarheid die uiteindelijk vrede brengt, maar ook ontwricht. Dat zwaard is geen strijdzwaard, maar een tweesnijdend zwaard dat scheiding maakt tussen wat wel en wat niet bij de vrede past die God wil. Nogal radicaal.

Maar het maakt wel uit wie het zegt. En Christus mag, nee móet het ons zeggen. Want aan Hem alleen hangt onze vrede.

Daarom vraagt Jezus ook ons te kiezen, net als zijn leerlingen, die werden geroepen als vertegenwoordigers van de twaalf stammen van Israël. We zullen die roeping niet altijd zo zwaar en groot voelen, maar het kan erop aankomen. We leven in een tijd van krachten en machten die de wereld ontwrichten en de waarheid geweld aandoen. Ze brengen onrecht en oorlog, van Oekraïne tot Gaza en van de straat van Hormuz tot Sudan. Maar: wij kennen de waarheid, toch? Die is in Christus en heet liefde.

Levend vanuit die waarheid kun je je in zekere zin bewapenen in dienst van de gerechtigheid, zoals Paulus zegt (Romeinen 6:13).

Niet op de manier waartoe de zelfverklaarde hoeders van de christelijke beschaving dat voor zich zien. De despoten in Oost en West durven hun oorlogen zelfs weer 'heilige oorlogen' te noemen. Wel door ons eigen kruis achter Jezus aan te dragen. Dat wil zeggen: te staan voor de *liefde-volle* waarheid van het geloof en te aanvaarden dat er dan ook van ons keuzes worden gevraagd. Dat sluit niet uit dat onze democratisch georiënteerde overheden het kwaad van aanvals-agressie en mensenrechtenschendingen

soms met geweld zullen moeten weren, zoals Oekraïne dit mede dankzij Westerse hulp terecht doet. Dat kan nu eenmaal de mindere van verschillende kwaden zijn, bijvoorbeeld tegenover niets doen en de beulen in deze wereld hun gang laten gaan. Maar laten we als gelovigen de échte vrede, de vrede van Christus, voor ogen houden. We zijn immers geroepen te gaan op de weg van de liefde, de gerechtigheid en de vrede. Hoe moeilijk die ook kan zijn, hij is begaanbaar. Omdat wij hem gaan met Christus. Want inderdaad: Hij is onze vrede.

Cooking Grace: genieten als gave

Een lutherse kijk op eten en het goede leven

Als we in onze samenleving het religieuze vocabulaire met woorden als 'genade', 'zonde', 'hemel', 'vergeving' et cetera zijn kwijtgeraakt, kan het goed zijn om nieuwe talen uit te proberen om te kunnen blijven spreken over wat ons hart raakt en ons uittilt boven het dagelijkse. Voor veel mensen, ook buiten de groep van de *foodies*, is smaak zo'n taal. De vraag 'hoe smaakt volgens jou genade?' maakt een gesprek mogelijk dat kan leiden tot het verstaan van elkaar. Deze bijdrage beschrijft welke rol het 'genieten en waarderen' speelt in de theologie van Maarten Luther.

TEKST: DS. ANDREAS WÖHLE - BEELD: GEGENEREERD DOOR AI

Hemel op aarde
Wanneer Luther over geloven spreekt, begint hij opvallend vaak niet bij de hemel, maar bij de aarde. Niet bij het hiernamaals, maar bij het leven dat wij vandaag en elke dag weer ontvangen. Wie de *Grote Catechismus* openslaat, ontdekt dat het eerste dat God schenkt niet onze vroomheid is, maar ons lichaam: 'lichaam en ziel, ogen en oren, verstand en al onze zintuigen.' Meteen daarna noemt hij ook hele gewone dingen: eten en drinken, kleding, huis en gezin. Dat is veelzeggend. Want voor Luther behoort genieten niet tot de rand van het geloof. Integendeel: juist omdat God Schepper is, behoort het lichamelijke bestaan tot de kern van het geloof. Onze zintuigen zijn geen noodzakelijk kwaad. Zij zijn door God gegeven om de wereld te ontvangen. Voor Luther schuilt daarom achter een stuk brood een hele wereld: zon en regen, aarde en gewassen, mensen die zaaien en oogsten, dieren, seizoenen en arbeid. Wanneer wij eten ontvangen wij de schepping zelf geconcentreerd op ons bord. Zo bezien wordt een maaltijd een oefening in verwondering, die altijd ook al verwijst naar dat andere moment rondom de tafel: het avondmaal. Dat is misschien wel het eerste wat Luther ons kan leren: genieten begint niet met bezitten, maar met ontvangen.

Niets is vanzelfsprekend

Het lijkt zo helder en vanzelfsprekend: we hebben hard gewerkt, dus hebben wij recht op wat op tafel staat. Luther draait dat om. Uiteindelijk, zegt hij, heeft niemand van ons zelfs zijn eigen leven uit zichzelf. Alles wat wij zijn en hebben, ligt besloten in één woord: Schepper. Juist daarom wordt genieten iets anders dan consumeren. Het gaat om het dankbaar ontvangen van wat ons geschonken wordt. Dit raakt aan het hart van Luthers theologie. Zoals een mens zichzelf het geloof niet kan geven, zo kan hij of zij zichzelf uiteindelijk ook het leven niet geven. Alles is gave. Daarom gebruikt Luther voor Gods dagelijkse zorg dezelfde taal als voor Gods genade: wij ontvangen haar 'zonder verdienste'. Ook eten en drinken behoren tot die onverdiende goedheid van God. Voor Luther is het probleem niet dat mensen genieten. Het

probleem ontstaat wanneer Gods gaven losgemaakt worden van de Gever. Dan is er sprake van 'misbruik' van Gods gaven. Dat is een opvallend woord. Luther zegt niet dat voedsel, wijn, lichamelijke of vreugde op zichzelf verdacht zijn, maar zij worden problematisch wanneer zij gaan dienen tot hoogmoed, hebzucht, zelfgerichte begeerte of onverschilligheid tegenover God en de naaste. De tegenstelling is dus niet: genieten of niet genieten. De tegenstelling is: dankbaar ontvangen of zelfzuchtig toe-eigenen.

Brood bestaat nooit op zichzelf

In een cultuur en tijd waarin genieten gemakkelijk het doel op zichzelf wordt, herinnert Luther eraan dat echte vreugde niet ontstaat door steeds meer te consumeren, maar door steeds opnieuw te ontdekken dat het leven gave is. Dat komt wellicht het mooist naar voren in zijn uitleg van het 'dagelijks brood' bij het *Onze Vader*. Op de vraag wat dat eigenlijk is, somt Luther een hele reeks van zaken op: eten en drinken, kleding, huis en erf, goed weer, gezondheid, vrede, betrouwbare overheid, goede burens en vrienden. Met andere woorden: brood bestaat nooit op zichzelf. Elke maaltijd is afhankelijk van ontelbare omstandigheden die wij niet zelf in de hand hebben. Er moet vrede zijn om te kunnen oogsten. Er moet regen vallen. Er moeten boeren zijn die hun werk doen. Er moet vertrouwen bestaan tussen mensen. Zelfs de gezelligheid aan tafel behoort uiteindelijk tot Gods goede gaven. Dat geeft genieten ook een sociale dimensie. Wie werkelijk dankbaar eet, beseft dat hij of zij leeft van een netwerk van relaties: met de aarde, met andere mensen en uiteindelijk met God. Eten is daarom nooit alleen een privézaak. De vraag hoe voedsel geproduceerd wordt, hoe wij omgaan met de aarde, of iedereen voldoende te eten heeft: ook dat behoort volgens Luther tot het gebed om het dagelijks brood.

Lichamelijk en geestelijk

Vaak is in de geschiedenis van de kerk gedacht dat het geestelijke leven daar begint waar het lichamelijke ophoudt – alsof bidden heiliger is dan eten en vasten heiliger dan genieten. Luther verzet zich daar krachtig

tegen. Natuurlijk kent hij de waarde van matigheid en zelfbeheersing. Maar vasten is voor hem nooit een doel op zichzelf. Wie ziek is, moet eten. Wie voedsel nodig heeft, mag dat ontvangen. God heeft het lichaam niet geschapen om het te verachten, maar om het te onderhouden. Daarom zijn ook de gewone dingen van het leven plaatsen waar het geloof geleefd wordt. Niet alleen in de kerk, maar ook aan tafel, niet alleen in het gebed, maar ook in het delen van brood, en niet alleen in uitzonderlijke religieuze ervaringen, maar juist in het alledaagse leven. Misschien is dat wel de meest bevrijdende gedachte die Luther ons meegeeft. Geloven betekent, dat wij het mens-zijn leren ontvangen zoals God het bedoeld heeft. Dat geldt voor eten, maar evenzeer voor muziek, vriendschap, natuur, lichamelijke en liefde. Zij behoren tot de goede schepping waarin Gods goedheid zichtbaar wordt. Je zou kunnen zeggen: een christen geniet niet vanuit zijn geloof en niet omdat alles vanzelfsprekend is, maar juist omdat niets vanzelfsprekend is. Wie zo leert kijken, ontdekt: alles wat op tafel staat en de mensen rondom de tafel verwijzen voorbij zichzelf. Zij vertellen van een Schepper die zijn wereld niet loslaat, maar haar nog elke dag draagt en onderhoudt. Genieten is daarom voor Luther: het leven telkens opnieuw ontvangen – met verwondering, met dankbaarheid en met vreugde.

Recept: dankbare verwondering... hoe smaakt dat?

Geroosterde wortel met opgeklopte boter, zuurdesembrood en appel-hazelnootcrumble. Dit alles na elkaar geserveerd:

Een warm, ambachtelijk stuk zuurdesembrood. Daarna wat opgeklopte gezouten boter. Dan langzaam geroosterde wortel en gepofte sjalot. En tenslotte een lepel appelcompote (zonder veel suiker) met geroosterde hazelnoten en enkele blaadjes tijm, gedoopt in goede honing met daaroverheen grof zeezout.

Het brood staat daarbij voor het archetype van aards en hemels voedsel. De boter verzinnebeeldt de overvloed: een teken van vreugde. De wortel: eerst aards en eenvoudig, maar door langzaam roosteren ontstaat onverwachte zoetheid. Verwondering. De sjalot: zoetheid ontstaat pas na geduld. Appel als verwijzing naar Gods boomgaard, maar ook naar de befaamde lutherse uitspraak over de appelboom die ook op de laatste dag van de wereld nog geplant gaat worden. En ten slotte de hazelnoot als knisper-sensatie (het bos) en de honing als zoete levensmaak: een geschenk, daardoor en overheen de geur en smaak van tijm – wederom verwondering. De smaken ontwikkelen zich zoals geloof zich ontwikkelt. Eet en geniet.

Een lied van de heiligen ons voorgegaan

Een intiem gedachtenislied

Het is wellicht al vroeg in het kerkelijk jaar om te lezen over een lied uit de rubriek *Allerheiligen*. Echter komt dit nummer van *Elkkwartaal* het dichtst in de buurt van deze zondag. In de rubriek *Allerheiligen* in het Liedboek 'Zingen en bidden in huis en kerk' is als lied 732 opgenomen 'Voor de toegewijden'. Willem Barnard dichtte de tekst en Ignace de Sutter componeerde de melodie.

TEKST: JEROEN DE HAAN, *cantor-organist* - BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN

Dag(en) van gedenken

Het gedenken van hen die ons zijn voorgegaan geschiedt in verschillende tradities in de kerk op verscheidene momenten. De rooms-katholieke kerk viert sinds 844 op 1 november het hoogfeest van Allerheiligen. Van oorsprong was dit, al sinds de vierde of vijfde eeuw, de dag waarop alle martelaren van de kerk werden herdacht.

Herdenken is echter niet hetzelfde als gedenken. Herdenken is een oprecht en plechtig aandacht schenken aan een gebeurtenis uit het verleden. Gedenken vraagt iets van ons als mens. Het vraagt iets van de gelovige. Gedenken is de

geschiedenis van gisteren vandaag doorleven met het oog op morgen. Wie gedachtenisliedertjes of -teksten vanuit die invalshoek beleeft, ervaart mogelijk nog meer diepgang in dat lied of die tekst. De laatste jaren is in de lutherse traditie een verschuiving waar te nemen: gold tot zo'n twee decennia geleden dat op Eeuwigheidszondag zij werden herdacht die ons zijn voorgegaan, vandaag de dag zien we dat dit gedenken ook plaatsvindt op de zondag die dicht bij 1 november ligt.

De liedtekst

Het lied verscheen voor het eerst in het *Liber Amicorum* dat in 1981 ter

gelegenheid van diens 70e verjaardag aan professor Ignace de Sutter werd aangeboden. Vijf jaar later werd het gepubliceerd in de bundel *Verzamelde liederen* van Guillaume van der Graft (pseudoniem van Willem Barnard). Het lied is een danklied in memoriam voor de 'stillen in den lande die van

aartsmoeders. Deze voorgangers worden ook 'herders' genoemd. 'Op de nieuwe aarde zult Gij ze vergaren' is een dichtregel die is gebaseerd op Openbaring 7 vers 9: 'Daarna zag ik, en zie, een grote schare, die niemand tellen kon, uit alle volk en stammen en natiën en talen stonden voor de troon en voor het Lam'.

'Eenmaal slaat het uur' is een reminiscentie aan de requiemtekst. Het vervolg van deze dichtregel gaat door in 'dat van alle zijden mensen samenstromen' en appelleert aan een ander, ouder lied van Barnard zoals dat te vinden is onder lied 737 in strofe 20 'van alle kanten komen zij'. Barnard eindigt, al lofzingend, de liedtekst met 'pelgrims

welgekommen roepen: God is hier, zingen voor de Heer'.

Wanneer te zingen?

Behalve tijdens een rouwdienst of dankdienst voor het leven, laat dit lied zich ook goed opnemen in de liturgie voor Allerheiligen of voor de Voleindingszondag, de zogenaamde laatste zondag van het kerkelijk jaar. Ontroerend en indrukwekkend vond ik het toen ik las dat dit lied is gezongen tijdens de uitvaart van De Sutter zelf.

'Die ons zijn voorgegaan zingen voor de Heer'. Met die hemelse lofzang mogen wij hier en nu instemmen.

binnen brandden met een heilig vuur'. Daarbij gaat het niet om de grote namen die mondiaal bekendheid genieten, gaat het niet om hen die dagelijks het nieuws halen en gaat het niet om heldenfiguren. Het gaat om hen die onopvallend, bescheiden, pretentieloos hun levensweg hebben afgelegd. Het zijn vooral 'Vaders die ons leidden, moeders die ons droegen' die aan ons hun 'heilig vuur' hebben doorgegeven.

Behalve dit in biologisch opzicht te duiden, geldt het ook in de geest van de bijbel. In dat boek gaat het om meer, zoals bijvoorbeeld om voorgangers in personen van aartsvaders en

Zeg het met bloemen

Er zijn kerkelijke gemeentes waar een uitgebreide discussie wordt gevoerd over de bloemengroet. Niet dat mensen geen bloemengroet meer willen geven, maar de hoeveelheid gif die het kweken van bloemen vraagt is het probleem. Dat begrijp ik helemaal.

TEKST: DS. RIANNE VEENSTRA, justitiepredikant

Als ik niet in de gevangenis zou werken, zou ik die discussie van harte steunen. Maar nu ik daar wel werk en elke week in de kerkdiensten bloemen uitdeel aan de gedetineerden (gerbera's om precies te zijn) kan ik niet anders dan een groot pleidooi voeren voor de blijvende bloemengroet.

Even ter verduidelijking: waar ik werk bestaat de gewoonte om iedere zondag aan elke gedetineerde die aanwezig is in de kerkdienst één bloem te geven. Soms zijn er bloemen over en kan ik meer weggeven, maar in ieder geval is er voor iedere bezoeker één bloem. En zo'n bloem, dat doet iets met mensen.

De gerbera's worden betaald door de kerken uit de regio, maar in het echt zijn ze goud waard. Want wat kun je allemaal wel niet met een bloem als je vastzit? Sommigen zetten de bloem op cel en zorgen er zo goed voor dat hij een week kan overleven. Anderen nemen een bloem mee om hem te kunnen weggeven aan iemand anders, bijvoorbeeld aan het personeel van de afdeling. En nog weer anderen zetten de bloem in een glas bij een foto van een overleden familielid. Die ene bloem nodigt zo mensen uit tot zorg geven, tot delen, of tot het verwerken van rouw en verdriet.

Als ik dit aan andere mensen vertel, zijn ze vaak verbaasd. Dit hadden ze niet verwacht van mannen die vastzitten. Een bloem ontvangen en delen of verzorgen heeft toch ook iets kwetsbaars in een over het algemeen harde wereld. Mij leert het dat je nooit het kleine gebaar – in dit geval

die ene bloem – moet onderschatten. Kleine gebaren hebben een groot effect. Die ene bloem raakt het hart. Ze zijn misschien niet gifvrij gekweekt, maar ze vormen een onmisbaar tegengif in een kil bestaan. Zeg het met bloemen is mijn pleidooi dan ook, vooral in de gevangenis.

Dominee Rianne Veenstra was 12 jaar betrokken bij de Drieklank in Almere. Daar nam ze in het afgelopen najaar afscheid. Inmiddels is zij predikant-geestelijk verzorger bij het Justitieel Complex Zaanstad. In deze serie deelt ze ervaringen van haar werkzaamheden in het gevangeniswezen.

Luthers stellingen anders

TEKST EN BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN

Een bezoek aan de Poolse stad Wroclaw is een bezoek aan een stad met dwergen, op z'n Pools 'krasnale'. Wat ooit is begonnen als een alternatief protest tegen de autoritaire overheersing is uitgegroeid tot een toeristische attractie. De dwergen zijn 20-30 cm hoog en inmiddels zijn het er meer dan duizend. Ik heb al diverse dwergen gefotografeerd, je kunt er gewoon niet omheen want ze staan overal in de binnenstad. Tijdens mijn zoektocht op internet naar de naam

van enkele dwergen kwam ik ineens een hele bijzondere tegen: Krasnal Reformatorek, oftewel Martin Luther die net zijn 95 stellingen had aangebracht. Toen ik dus weer eens in Wroclaw was ben ik naar hem op zoek gegaan. Krasnal Reformatorek staat bij een, hoe kan het anders, Lutherse kerk. Daarvan zijn er twee in dezelfde straat en bij de eerste vond ik hem niet. De andere kerk staat een flink eind verder, maar mijn ochtendwandeling werd beloond met het vinden van de

beroemde dwerg. Het kerkgebouw was op dat moment gesloten, maar gelukkig staat Krasnal Reformatorek buiten.

Uit het Luther Museum: *Vrij Denken*

Hoe de ideeën van Luther en Erasmus de wereld verander(d)en

Vanaf 28 oktober te zien in het Luther Museum: de tentoonstelling *Vrij Denken. Hoe de ideeën van Luther en Erasmus de wereld verander(d)en*. Deze tentoonstelling laat zien hoe twee van Europa's invloedrijkste denkers ruim vijf eeuwen geleden fundamenteel van mening verschilden. Wat kunnen we leren van deze historische discussie over grote thema's?

Vrij Denken

Recente onderzoeken laten zien dat veel Nederlanders polarisatie ervaren, terwijl jongeren juist behoefte hebben aan verbinding en onderling begrip. Tegen die achtergrond biedt de tentoonstelling een historisch perspectief op een vraag die nog altijd actueel is: hoe ga je om met fundamentele verschillen van inzicht? In de tentoonstelling ontdekken bezoekers het historische debat van Luther en Erasmus. Hoe communiceerden deze twee geleerden in hun tijd en wat was de invloed van deze geschriften? Aan de hand van bijzondere objecten ontdekt de bezoeker de standpunten van Luther en Erasmus. Hoogtepunt van de tentoonstelling is een zeldzaam gedrukt werk van Erasmus waarin Luther eigenhandig aantekeningen maakte. Daarnaast zijn originele drukken van Erasmus uit de collectie van Bibliotheek Rotterdam te zien, evenals historische portretten van beide denkers. Hoewel Luther en Erasmus dezelfde misstanden in kerk en samenleving bekritiseerden, verschilden zij fundamenteel in hun aanpak. Erasmus zocht hervorming via dialoog, onderwijs en geleidelijke verandering. Luther koos voor openlijke confrontatie en radicale hervorming. Hun beroemde debat over vrije wil, gezag en verandering heeft het denken over geloof, macht en persoonlijke verantwoordelijkheid blijvend beïnvloed.

Zelfonderzoek: waar sta jij?

Naast historische objecten nodigt *Vrij Denken* bezoekers uit hun eigen positie te bepalen. Kies je voor de confronte-

rende benadering van Luther of voor de gematigde dialoog van Erasmus? Via verschillende interactieve onderdelen worden bezoekers uitgedaagd hun eigen overtuigingen, twijfels en idealen te onderzoeken.

Kunstopdracht Annabelle Binnerts

Speciaal voor de tentoonstelling maakt kunstenaar en schrijver Annabelle Binnerts (1995) een installatie in de monumentale hal van het museum. In haar werk onderzoekt zij hoe taal betekenis creëert, vervormt en verbindt. Daarmee sluit haar werk direct aan op de centrale vraag van de tentoonstelling: hoe vormen woorden onze kijk op de wereld? *Vrij Denken* laat zien dat fundamentele meningsverschillen niet nieuw zijn.

Vijf eeuwen na hun beroemde debat bieden Erasmus en Luther nog altijd inspiratie om na te denken over de verhouding tussen overtuiging, dialoog en maatschappelijke verandering.

De tentoonstelling Vrij Denken. Hoe de ideeën van Luther en Erasmus de wereld verander(d)en is vanaf woensdag 28 oktober 2026 t/m 28 maart 2027 te zien in het Luther Museum te Amsterdam (Nieuwe Keizersgracht 570). Geopend: woensdag t/m zondag van 11.00–17.00 uur. Entree: € 11,00 (Museumkaart en IAmsterdamCard geldig).

De Solidariteitskas van de Protestantse Kerk

Van gemeenten voor gemeenten

Aan vernieuwende ideeën ontbreekt het gemeenten niet, maar soms wel aan menskracht of geld. Voor hen is er de Solidariteitskas. Alle gemeenten van de Protestantse Kerk in Nederland dragen daaraan bij. En elke gemeente kan subsidie aanvragen bij de Solidariteitskas.

TEKST EN BEELD: **FRANK EVERAARTS**, lid van de commissie Steunverlening van de Protestantse Kerk

Bijzondere vormen van pastoraat, zoals het studentenpastoraat in diverse steden en het dovenpastoraat, worden financieel ondersteund vanuit de Solidariteitskas. En niet te vergeten de 124 pioniersplekken, van Siddeburen tot Oostburg, van Hippolytushoef tot Maastricht. Met een vast bedrag van €7,50 per belijdend gemeentelid per jaar ondersteunen gemeenten elkaar om levendig en krachtig in de wereld te staan.

De aanvragen worden beoordeeld door de commissie Steunverlening. Deze bestaat uit vrijwilligers. Dit zijn deskundige kerkleden uit het hele land en de diverse stromingen of bloedgroepen binnen de Protestantse Kerk. Namens de lutherse kerk maak ik deel uit van deze commissie. De commissie let op toekomstgerichtheid, vitaliteit en ook op de maatschappelijke omgeving waarin de gemeente kerk wil zijn.

Investerings uit de Solidariteitskas zijn altijd tijdelijk, bedoeld om een gemeente te ondersteunen op weg naar nieuwe vitaliteit. Subsidies zijn mogelijk voor toekomstperspectief en missionair werk van de gemeenten, kosten nieuwbouw, verduurzaming, restauratie van een kerkgebouw of kerkorgel. In 2025 werden in totaal 116 aanvragen toegekend voor in totaal ruim 1 miljoen euro. Daarvan was driekwart voor begeleiding en pastoraat en een kwart voor gebouwen en orgels.

Ook luthers

Twee voorbeelden op luthers erf. Het project *Duurzaam Luthers* krijgt sinds 2023 een belangrijke financiële bijdrage uit het fonds. Het project werkt samen met de lutherse synode een plan uit om lutherse vierplekken in het land te behouden. Daarnaast ontving de lutherse gemeente in Rotterdam dit jaar een bijdrage in de kosten van groot onderhoud van de Andreaskerk. Na deze renovatie kan de gemeente weer jarenlang zorgeloos van haar gebouw genieten.

In 2025 is er minder uitgekeerd dan er beschikbaar was. Kortom: er is dus ruimte voor meer aanvragen. Op de website van de Protestantse Kerk staat een beschrijving hoe dat werkt. Bureau Steunverlening binnen de Dienstenorganisatie staat klaar om te helpen. Misschien kan de Solidariteitskas ook uw gemeente een stapje verder helpen. Neem eens contact met ze op. Ik zou het leuk vinden uw gemeente binnenkort bij de voorstellen aan te treffen!

Sinds 1 januari 2004 kunnen gemeenten binnen de Protestantse Kerk in Nederland financiële steun aanvragen uit de solidariteitskas voor het uitvoeren van een project, als daarvoor bij hen de financiële middelen ontbreken. Hiervoor is de commissie steunverlening opgericht. Het budget bedraagt €1.750.000, waarvan €250.000 bestemd is voor de Commissie Bewaren en Inbrengen Lutherse Traditie (BILT). Van die zelfstandige commissie is dominee Trinette Verhoeven voorzitter.

Meer informatie over het werk van de commissie Steunverlening en het aanvragen van subsidie is te lezen op: protestantsekerk.nl/fondsen/solidariteitskas.

Kerkwandelen: met een podcast door 'alledaags' Alphen aan den Rijn

Doodgewone dingen zoals huizen, rotondes, een brug die op afstand bediend wordt, en zelfs de parkeerplaats bij Aldi en Gamma ... De IZB (Vereniging voor zending in Nederland) zag er een uitdaging in om er een meditatieve podcast van te maken. Je hoeft je niet te omringen met mooie natuur of in een bruisende stad te zijn om toch een interessante podcastwandeling te lopen.

TEKST EN BEELD: JANET VAN DIJK

De route voert door het centrum van Alphen en is voor iedereen makkelijk begaanbaar. Als je de route in je eentje loopt is het prettig om de beschrijving en de verhalen erbij via je smartphone en oortjes tot je te nemen. Ben je met meer, dan is de geprinte beschrijving handig.

Ontvankelijkheid leren

'De uitdaging van deze wandeling zit 'm in de oefening in nieuwsgierigheid, in verwondering over de wereld waarin je leeft', schrijft Teun de Ridder. Hij is de maker van de podwalk en studieleider van IZB-Areopagus, centrum voor contextueel-missionaire prediking. 'Lang geleden leefden we in een betoverde, magische wereld, waarin God alomtegenwoordig was. Langzamerhand zijn we dat perspectief op de wereld verloren. Hoe meer we dachten te begrijpen van de wereld, hoe minder we God nog zagen. (...) Misschien kunnen we het wel opnieuw leren. Ontvankelijkheid. De uitdaging is om God niet op te sluiten in het bijzondere, maar je te laten raken door wat er hier en nu van Hem te vinden is.' De Ridder staat in de podwalk stil bij twaalf 'mijmerplekken' en neemt de wandelaar mee in zijn overpeinzingen. Zo ontdek je schoonheid in de meest gemiddelde gemeente van ons land.

Meer podwalks

Tijdens de podwalk word je uitgenodigd om stil te staan bij wat er op die plekken is gebeurd of nog gaande is. Daarbij wordt een toegankelijke verbinding met de Bijbel gelegd. De IZB maakte ook een podwalk in Dokkum, Ouddorp, Amsterdam (De Jordaan), Drachten en Hoorn.

De podwalks zijn gratis beschikbaar. De afstand van de podwalks ligt tussen de 2,5 en 9 kilometer. Je hebt alleen een smartphone nodig om de audio te beluisteren en de route te volgen, maar je kunt de route ook zonder smartphone lopen met een boekje met de routebeschrijving en de verhalen die je anders via de audio zou horen. Meer informatie op: podwalks.izb.nl

Liturgie: Wat gebeurt er met me?

De Lutheran Summer School op pad in Hoorn

Drie dagen brachten de deelnemers van Lutheran Summer School door in de lutherse gemeente van de historische havenstad Hoorn. Dit jaar rondom het thema: 'Liturgie: wat gebeurt er met me?' Deelnemers Elly Touwen en Ingrid Veldkamp delen hun ervaringen.

TEKST: ELLY TOUWEN EN INGRID VELDKAMP

Het thema kwam in elk programmaonderdeel naar voren en werd regelmatig tot een levende ervaring. Al bij het welkom, maar ook bij lezingen, muziek, vieringen, het wandelen door Hoorn, de maaltijden en alle ontmoetingen daaromheen. Wij, 40 deelnemers, zijn erin ondergedompeld. Een kleine impressie!

Levende liturgie

De ontvangst stond meteen in het teken van 'liturgie'. Dorottya Nagy deelde kaartjes uit, waarbij wij samen een liturgische kring vormden. De één is bijvoorbeeld altaartafel, een ander stola, kaars of liturgieboek. Zo krijgt ieder een plaats in de kring. Algauw komen gesprekken op gang. Elke deelnemer maakte zich kenbaar, werd door anderen gezien en welkom geheten. Een sprekende kennismaking en ontvangst.

De eerste lezing was van Maarten Diepenbroek over de liturgische hervorming van Luther en toe-eigening daarvan binnen het Nederlands lutheranisme. Luther zag het avondmaal als toegankelijk voor alle aanwezigen. Hij wil de ruimte voor eigen invulling openhouden, zolang deze niet in strijd is met de Bijbel. In Nederland bleef de liturgie erg sober. Lutheranen wilden niet te ver afwijken van gereformeerden. Pas midden in de 19e eeuw werden er vernieuwingen doorgevoerd. Sinds 1955 is er één liturgie in gebruik bij evangelisch-lutherse gemeentes in Nederland. Later deze dag was er een workshop van Kinga Zeller, waarbij iedereen de rol die religie speelt in je dagelijks leven onderzoekt. Het was even puzzelen, maar de uitkomst gaf veel inzicht.

Na de indrukwekkende voorbereiding en organisatie van Mascha de Haan ontstaat de avondmaaltijd in het Foreesterhuis. Een waar feest. Samenwerken; schoonboenen, schillen, snijden, husselen, proeven, kruiden en koken. Het wordt verrukkelijk! Daarvoor zingen wij, zoals voor elke maaltijd, het lied 'Aller Augen'. Het is als een liturgisch element; we openen ons voor God die ook in deze voedzame maaltijd aanwezig is. Later vieren we de vesper: samen zingen en opgenomen-zijn in het grotere geheel. Na deze eerste dag overnachten we in hotel Heavens.

God op straat

De nieuwe dag begint met een viering in de lutherse kerk. Een kwartet van de reizende Luther Cantorij brengt op ontroerende wijze muziek naar voren. Vervolgens gaan we in groepjes de stad in langs twee routes met de opdracht om te zoeken naar 'liturgie'. Wat zien we van God op straat? Zo

op pad gestuurd kijk je al anders en heb je elkaar veel te vertellen. Elk groepje brengt een beeldend verslag uit via de WhatsApp-groep van de Lutheran Summer School.

Ademhaling van Geloven

's Middags geeft Andreas Wöhle een workshop: 'De liturgie belichaamd'. Door ieders eigen toon te laten klinken in de ruimte onder het kerkdak, merk je lichamelijk hoe dit ruimte schept om God te ervaren.

Activiteiten

Lutherse activiteiten tijdens de komende maanden.

We Carry Forward. Queer Horizons of Imagination

WANNEER: t/m 11 oktober

WAAR: Luther Museum, Nieuwe Keizersgracht 570, Amsterdam

INFO: Werk van tien hedendaagse beeldende kunstenaars, die het thema 'queer futurity' onderzoeken.

KOSTEN: tickets via tickets.luthermuseum.nl/nl/tickets of aan de kassa

Ons geloof is liefde

WANNEER: t/m 11 oktober

WAAR: Luther Museum, Nieuwe Keizersgracht 570, Amsterdam

INFO: Van 'geheime inzegening' naar trotse voorloper: Luther Museum viert queergeschiedenis in een tentoonstelling vol persoonlijke verhalen.

KOSTEN: tickets via tickets.luthermuseum.nl/nl/tickets of aan de kassa

Leren van Luther 2026-2027

WANNEER: De cursus start eind september

[INFO] Thema: Hoe en waartoe verander je de kerk? De kracht van Luthers weg naar hervorming.

[AANMELDEN EN KOSTEN] Aanmelden bij de plaatselijke coördinator of via de website. Zie voor cursusplaatsen, data en contactpersonen: lerenvanluther.nl

Deelname kost € 25,- per persoon, online deelnemen is mogelijk.

Duurzaam Luthers Erfgoed

WANNEER: 29 september t/m 31 december

WAAR: Luther Museum, Nieuwe Keizersgracht 570, Amsterdam

INFO: Met het project Duurzaam Luthers Erfgoed brengt het Luther Museum luthers erfgoed in het land in kaart. Het project is ingestoken met het idee van een '(keuze) menu'. Dit menu werd meegenomen bij de ronde langs de kerken in de eerste helft van 2025.

KOSTEN: tickets via tickets.luthermuseum.nl/nl/tickets of aan de kassa

20e Groninger Dienst

WANNEER: zondag 18 oktober, aanvang 10:30 uur

WAAR: Oude Lutherse kerk, Spui/Singel 411, Amsterdam

Wat in 2006 begon als een Groningstalige kerkdienst voor Groningers in Amsterdam, is uitgegroeid tot een van de grootste jaarlijkse Groninger evenementen buiten de provincie. De bijeenkomst trekt honderden Groningers en andere liefhebbers van de Groningse taal en cultuur.

THEMA: 'Wel bistoe - Wie ben jij?'

LIVESTREAM: De jubileumdienst is zowel live als achteraf te volgen via: youtube.com/watch?v=93tQB_U3bw4

Zeemanskerkendienst

WANNEER: zondag 25 oktober, 11.00 uur

WAAR: Lutherse Andreaskerk, Heer Vrankestraat 51, 3038 LB Rotterdam

INFO: Zeemanskerkendienst, met Duitse en Scandinavische (zeemans)kerken.

Tentoonstelling Vrij Denken

WANNEER: 28 oktober 2026 t/m 28 maart 2027

WAAR: Luther Museum, Nieuwe Keizersgracht 570, Amsterdam

INFO: Hoe de ideeën van Luther en Erasmus de wereld verander(d)en. De tentoonstelling laat zien hoe twee van Europa's invloedrijkste denkers ruim vijf eeuwen geleden fundamenteel van mening verschilden. Wat kunnen we leren van deze historische discussie over grote thema's?

TOEGANG: woensdag t/m zondag van 11 tot 17 uur, entree € 11,00 (Museumkaart en IAmsterdamCard geldig)

Jubileumdag 80 jaar Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek

WANNEER: zaterdag 31 oktober van 9:30-17:45 uur

WAAR: Lutherse kerk Utrecht, Hamburgerstraat 9, Utrecht

THEMA: De traditiegetrouwe kerkkorendag wordt gecombineerd met een symposium. Ook geeft het Luthers Projectkoor – dat dit jaar 30 jaar bestaat – een concert. Er is een apart programma voor kinderen (vanaf 7 jaar). De dag wordt afgesloten met een feestelijke vesper. Daarna napraten onder het genot van een hapje en drankje.

AANMELDEN: tot 17 oktober op luthersewerkgroepkerk-muziek.nl/ via 'contact'

Vriendendag Stichting Vrienden van Hoekelum

WANNEER: zaterdag 7 november, van 14:00-17:00 uur

WAAR: Koetshuis Kasteel Hoekelum, Edeseweg 124, 6721 KE Bennekom

Theatermaker Ruurd Walinga met zijn programma 'Niks nieuws onder de zon'. Aansluitend aperitief en diner op kasteel Hoekelum.

RESERVEREN: secretaris@vriendenvanhoekelum.nl

GroeneKerkendag 15 jaar

WANNEER: zaterdag 7 november, van 10:00-16:00 uur

WAAR: Kerkelijk Centrum de Regenboog, Biezenplein 1, 3845 KA Harderwijk

De GroeneKerkendag is een inspirerende ontmoetingsdag voor iedereen die met zijn of haar kerk groene stappen wil zetten. Of u nu net begint of al langer onderweg bent, deze dag biedt nieuwe ideeën, praktische handvatten en waardevolle uitwisseling.

KOSTEN: € 35,00 inclusief vegetarische of vegan lunch, borrel na afloop.

AANMELDEN: groenekerken.nl/groenekerken-dag-2026

APELDOORN. Na een tijd met interim kerkenraadsleden te hebben gefunctioneerd, is de kerkenraad in Apeldoorn nu weer op volle sterkte vanuit de eigen gelederen. Er wordt nog wel een diaken gezocht. Ook kwam er hulp uit eigen groep van meer praktische aard voor koffie en drukwerk. En met het nieuwe beleidsplan is dat allemaal een mooi resultaat in het 100ste jaar van de gemeente. Voor dit jubileum is een boekje samengesteld dat vanaf 12 september voor € 10,- te koop is. Het kan besteld worden via verhuur@luthersekerkapeldoorn.nl t.a.v. de kerkrentmeester.

ACTIE 'LAAT ZE BLIJVEN'. Meerdere lutherse gemeentes hebben meegewerkt aan een actie voor de 420 gewortelde kinderen in Nederland die al minstens vijf jaar in Nederland zijn. Officieel moeten deze kinderen binnen vijf jaar weten waar zij aan toe zijn. Er is nog steeds onzekerheid. Daarom is op 29 april in de middag om 16.20 uur door heel het land de kerkklok vijf minuten geluid.

HAARLEM. Deze zomer is hard gewerkt aan een nieuwe beeld- en geluidsinstallatie in de lutherse kerk van Haarlem. Het is een flinke logistieke en financiële operatie, hopelijk is het aan het eind van de zomer op beide vlakken positief afgerond.

Haarlem

ROTTERDAM. Luthers Rotterdam had het erg druk begin juli. Eerst een Ketikoti viering op 1 juli, toen op 5 juli het jaarlijkse gemeentefeest 'Luthers Bruiloft' – dit jaar met Lutherbier. Woensdag 8 juli was de start van het groot onderhoud aan de Andreaskerk. De daken van de kerkzaal en het dienstgebouw worden waterdicht gemaakt, houtrot wordt verwijderd, dakkapellen en goten krijgen een nieuwe verflaag en het metselwerk wordt hersteld.

AMSTERDAM. De diaconie van luthers Amsterdam is bezig een derde hofje in de hoofdstad te realiseren. Na de Lutherhof in Oud-Zuid en de Augustanahof in Bos en Lommer wordt er nu gewerkt aan de Katharinahof in de Balistraat in Oost. Fijn dat het concept nog steeds staat!

PRIDE: STRATEGIES FOR CONVERSATIONS.

In de eerste week van augustus organiseerde Luthers Amsterdam met ondersteuning van de diaconie een meerdaag internationaal symposium onder de titel: Strategies for Conversations. Met lutherse deelnemers uit India, Duitsland, Italië, Zuid-Afrika, de Verenigde Staten, Brazilië, Japan, Polen, Denemarken en Nederland ging men gericht aan het werk met onder andere het thema inclusiviteit. Alle deelnemers waren diep begaan met de volledige acceptatie van queers binnen hun diverse geloofsgemeenschappen. Drie intensieve dagen van presentaties, workshops, contact, brainstorm, casestudies, gebed en verdieping, met tussendoor ook welkome ontspanning. In die dagen is de basis gelegd voor een hechtere onderlinge samenwerking en wederzijdse ondersteuning, die moet uitgroeien tot een sterk en actief wereldwijd netwerk.

LEEUWARDEN. Op 31 mei, zondag Trinitatis werd de Noordelijke Lutherse Buitendag gehouden in Leeuwarden. Gestart werd met een dienst met Heilig Avondmaal en met medewerking van de cantorij van Groningen. Na de lunch was er een keuzeprogramma: een praamvaart door de grachten van

Leeuwarden, een stadswandeling of een filmopname van een interview met Jane Goodall met als thema: Geef Hoop niet op!

UTRECHT. Joke van den Berg, een bewoonster van de Wartburg in Utrecht, bracht het volgende onder de aandacht. In de kapel van de Wartburg stond deze zomertijd dit zitje (zie foto). Het nodigde uit om even te gaan zitten, er hoefde niets. Even geen lijstje met dingen die afgewerkt moeten worden of nog even een nieuwe planning maken.

Je mocht een boek pakken, een glaasje drinken, een praatje maken met een andere bezoeker van de kapel. Gewoon ook even stil zitten, misschien zorgen loslaten of deze bij God neerleggen.

Utrecht

KrisKrasKort is een rubriek voor berichten en activiteiten uit de lutherse gemeenten in Nederland. Heeft u leuke, interessante, belangrijke én humoristische berichten over uw gemeente of kerkgebouw om te delen in elkkwartaal? Stuur ze naar: redactie@elkkwartaal.nl

WARTAAL

Vrij-willig

TEKST: DS. CRISTINA PUMPLUN

Kerken kunnen niet zonder vrijwilligers. In Nederland alleen al zijn het 280.000 mensen die vanuit vrije wil hun vrije tijd besteden aan werken voor en/of in de kerk. Maar is dat luthers gezien wel in de haak? De mens heeft immers geen vrije wil, zo betoogde Luther tegenover Erasmus. Anderzijds erkent hij dat, bij alle onvrijheid op geestelijk gebied, er wel een zekere vrijheid is in wereldse zaken, in wat een mens in zijn dagelijkse doen en laten beslist. Vrijwillig werk doen voor een goede zaak of vanuit dienstbaarheid voor een ander kan dan alleen maar positief gewaardeerd worden, juist vanwege de *vrij-willigheid*. Immers, die vrijwilliger had met zijn vrije wil de tijd in alle vrijheid ook aan iets anders kunnen besteden dan besturen, poetsen, verzorgen, mensen ontvangen, wat niet al.

Toch kan juist die vrijheid zomaar omslaan in zeer ongemakkelijke onvrijheid. De vrijheid die essentieel is voor het ervaren van vrijwilligerswerk als iets positiefs in je bestaan, kan zomaar onder druk komen te staan als strubbelingen, tijdsdruk, niet gezien en gekend worden de vrijheid van de musicerende, klussende, schrijvende, organiserende vrijwilliger in de weg gaat zitten. Werk dat niet als werk moet voelen – juist omdat het in alle vrijheid wordt gedaan – wordt een knellend keurslijf. En dat is letterlijk en figuurlijk zonde omdat de drijfveer van vrijwillig werken ten diepste liefde is en een antwoord op de vraag om je in te zetten met heel je hart en heel je ziel en heel je kracht. De inzet van een vrij-williger is dubbele gave: toewijding van een mens die zich niet laat afdwingen, maar die we in alle vrijheid mogen ontvangen.

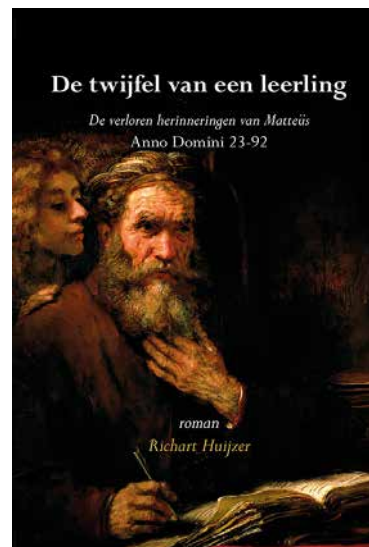
Nu verkrijgbaar

Een Appelboom. Wie het Woord gelooft, let niet op degene die het brengt

Door Izaak van Kralingen. Columns over hoop: plant u vandaag nog een appelboom? Of zit u onder de vijgenboom te wachten tot de wereld vergaat? Over geloof: leest u wat er staat? Of gelooft u wat God ons, met al deze verhalen wilt vertellen? Over de liefde: ja, over de liefde, alleen voor uzelf? Of geeft u het ook weg (gratis). Zomaar aan iemand die u tegenkomt? Columns om over na te denken. Met een voorwoord van ds. Kersten Storch.

Bestellen via izaakvankralingen@gmail.com, 185 p.
Verkoopprijs: €25,00

De twijfel van een leerling. De verloren herinneringen van Matteüs. Anno Domini 23-92

Door Richart Huijzer. Wie kent niet de Matthäus-Passion? Dit meesterwerk van Bach is gebaseerd op de tekst van de evangelist Matteüs. Maar wie was deze man, wiens werk al eeuwenlang de wereld over is gegaan? Over de schrijver van het beroemdste evangelie bestaan nauwelijks betrouwbare gegevens, maar deze roman wekt de figuur van Matteüs tot leven in een meeslepende roman.

ISBN: 9789463658607, 456 p. Verkoopprijs: €32,50

Uit de synode

Wortels en takken, bomen en bladeren. De foto is voor mij een beeld van een kerk: geworteld in een traditie. De wortels groeien niet rechtlijnig naar beneden, maar zoeken, kronkelen, langs en over elkaar heen. Dit alles opdat de kruin geraakt kan worden door de wind en de kracht van de Geest.

TEKST EN BEELD: DS. MARGO JONKER

De Evangelisch-Lutherse Synode (ELS) is alweer een jaar aan het werk in de nieuwe samenstelling. Een seizoen is gewerkt met de vijf taakgroepen: Financiën, Gemeente, Identiteit en Inhoud, Bestuurszaken en Internationale en Oecumenische Contacten (BIOC), en Communicatie. Alle 18 synodeleden dragen daarin taken. Zo dragen alle synodeleden het werk dat gedaan moet worden vanuit de lutherse synode.

Project Duurzaam Luthers

In het afgelopen jaar maakte het project *Duurzaam Luthers* vervolgstappen. In de stuurgroep zitten projectleider is Arie Bijl, Arau Vermeer, Andreas Wöhle en Rob van Butselaar. De naam *Duurzaam Luthers* verwijst naar hoe de lutherse traditie blijvend van waarde, en dus duurzaam, is ten behoeve van het geheel van de kerk. Het project is ten behoeve van het levend en beweeglijk houden van de lutherse traditie in de huidige kerk – zowel landelijk, als plaatselijk. De lutherse traditie is kwantitatief klein. Voor een groter geheel van de kerk is de traditie van waarde. Het project *Duurzaam Luthers* is een vierde jaar en laatste fase ingegaan. In de synodevergadering van 7 november zal de eindpresentatie plaatsvinden. De resultaten en uitkomsten van het project zullen meegenomen worden in het nadenken over het nieuwe beleidsplan van de lutherse synode. We wensen de stuurgroep *Duurzaam Luthers* veel werkplezier en werkkracht toe in deze afrondende fase.

Afvaardigingen Generale Synode

De Evangelisch-Lutherse Synode is onderdeel van de

Protestantse Kerk. Daarom zijn er drie afgevaardigden vanuit de lutherse synode naar de Generale Synode (GS): ds. Susanne Freytag, ds. Rachel Wardenaar en Bianca Groen-Gallant. Daarnaast is de president van de lutherse synode, ds. Margo Jonker, adviseur van de Generale Synode. Bianca Groen-Gallant heeft vijf jaren zitting gehad in het moderamen van de Generale Synode. Vanwege haar nieuwe werk als directeur van Ninsee zal zij afscheid nemen van de lutherse synode. Voor haar wordt een ander lid gezocht.

Onderwerpen in de Generale Synode

In de Generale Synode zijn grote onderwerpen aan de orde. Op de laatste vergadering van de lutherse synode is projectleider Arie (ook Arie) Maas te gast geweest om ons daarover te vertellen:

- Inrichting voor ruimte voor Woord en Geest. Plan van aanpak voor uitwerking en implementatie van het eindrapport Ambtsvisie Protestantse Kerk.
- Herkansing. Werken aan herstel van vertrouwen en een duurzame financiële huishouding van de Protestantse Kerk, met een plan voor een kerkbreed gesprek.
- Werken aan een integraalbeleidsplan van de Protestantse Kerk.

Het zijn onderwerpen die voor plaatselijke gemeenten van belang zijn. Samenwerking, meedenken en betrokkenheid daarop is op alle niveaus (zowel synodaal als plaatselijk in de gemeenten) gewenst. Plaatselijke gemeenten krijgen daartoe mogelijkheden, bijvoorbeeld door het online consultatie kerkbreed gesprek, als ook door middel van het considereren van de ordinanties. Dat vraagt wel het een en ander van plaatselijke gemeenten. Maar het geeft iedere gemeente de gelegenheid om ten behoeve van deze onderwerpen de mening te laten horen.

Al deze dingen – en meer – voeden ons plaatselijk gemeentelieven. En natuurlijk vinden plaatselijk allerlei eigen bewegingen plaats: inspirerend, actief, betrokken, persoonlijk, bestuurlijk. En, ja, soms is het gemeentelieven moeilijk en vraagt het geduld en volharding.

Van harte hoop ik dat ieder zich wil laten raken door wat je aangereikt krijgt uit de traditie, van een ander, door een gedachte, een lied. En dat je je als gemeente laat raken door de Geest, en blijft bewegen als de bladeren aan een zichtbaar gewortelde boom.

Luthers Dagboek 2027

En de vrede van God, die alle denken te boven gaat, zal uw harten en uw gedachten bewaren in Christus Jezus. (Naardense Bijbel, Fillipenzen 4:7)

In deze tijden waarin veel mensen niet meer weten wat ze van het wereldnieuws moeten vinden, of van het lokale, regionale, landelijke. In een tijd waarin het moeilijk is om uit de wirwar van digitale 'nieuws'-bronnen werkelijkheid van nep te onderscheiden, is het lastig optimistisch blijven. In de vorige editie van het dagboek ging het over wat je als mens zelf kan doen, hoe je als mens aangesproken wordt door God. Aan de praktische kant van 'doe ik ertoe, of voel ik mij onmachtig'.

Het komende dagboek 2026-27 gaat wat verder naar dat gevoel van onmacht. Mag dat, je onmachtig voelen? Of moet je juist als Christen weten waar je staat?

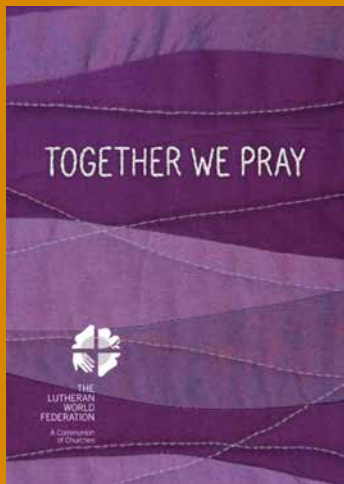
In het najaar in het Luthers Dagboek weer verkrijgbaar, via de bestellijst in de gemeente of via de SLUB, Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel.

Together we Pray

De LWF heeft op 27 mei een gebedenboek van en voor vrouwen gepubliceerd: Together We Pray; Women's Prayer Book.

Ieder hoofdstuk gaat over een onderdeel uit het Onze Vader met een theologische reflectie en gebeden geschreven door vrouwen uit de wereldwijde Lutherse gemeenschap. Elk gebed draagt haar eigen ritme, context, worsteling en hoop. Samen weerspiegelen ze de rijke diversiteit van onze Lutherse gemeenschap en de vele manieren waarop we ons geloof beleven, bevragen, belichamen en praktiseren.

Dit gebedenboek is bedoeld voor vrouwen, maar wordt aangeboden aan de hele gemeenschap als teken van eenheid in verscheidenheid. Het is een uitnodiging om te bidden over de grenzen van taal, cultuur en geografie heen, in het vertrouwen dat de Heilige Geest ons samenbindt als één lichaam in Christus. Door samen te bidden worden we versterkt als een gemeenschap die geroepen is om te getuigen van Gods rechtvaardigende genade en deel te nemen aan Gods transformerende werk in de wereld.

U kunt Together We Pray downloaden via de website van de LWF: lutheranworld.org/resources/liturgical-materials-together-we-pray-womens-prayer-book

Uitnodiging

Op 22 november 2026 hoopt ds. P.K.A. Akerboom-Roelofs (Perla) haar 50-jarig predikantsjubileum te vieren. Deze viering vindt plaats om 15.00 uur in de Antonius van Paduakerk te Nijmegen, Groesbeekseweg 94-96. Na de dienst zal er gelegenheid zijn de jubilarisse te feliciteren onder het genot van een hapje en een drankje. Van harte welkom hierbij aanwezig te zijn, maar laat het wel even weten via jubileumperla@gmail.com